

С. А. Крушинський

старший викладач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 343.14 (477)

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ПОДАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу проблемних питань, пов'язаних з недостатнім законодавчим регулюванням процедури подання доказів у кримінальному судочинстві України. Автором запропоновано власне бачення процесуальної форми подання доказів у кримінальних справах і відповідні доповнення до діючого Кримінально-процесуального кодексу України.

Статья посвящена анализу проблемных вопросов, связанных с недостаточным законодательным регулированием процедуры представления доказательств в уголовном судопроизводстве Украины. Автором предложено собственное видение процессуальной формы представления доказательств по уголовным делам и соответствующие дополнения к действующему Уголовно-процессуальному кодексу Украины.

The article is devoted to the analysis of the problematic questions related to the insufficient legislative adjusting of procedure of proofs representation in the criminal legal proceeding of Ukraine. The own seeing of judicial form of proofs representation in criminal cases and the proper additions to operating Criminal procedure code of Ukraine are offered by an author.

Найважливішим напрямом у вирішенні завдання формування правової держави є чітка та детальна регламентація суспільних, зокрема і кримінально-процесуальних, відносин в сучасному законодавстві. Неповнота правової регламентації дає можливість різного трактування окремих положень закону, що створює передумови для порушення його вимог.

Подання доказів у порядку ч. 2 ст. 66 КПК України може слугувати прикладом непослідовної нормотворчості — крім загального дозволу (права) на подання доказів жодних інших конкретних вказівок щодо процедури його реалізації кримінально-процесуальний закон не містить. Процесуальна наука також не виробила єдиного підходу до питання про процесуальну форму, яка б забезпечувала найбільш ефективну реалізацію права на подання доказів.

Дослідження окремих теоретичних та практичних аспектів подання доказів здійснювали А. Д. Арсенєв, Д. І. Бедняков, Н. А. Громов, В. І. Діденко, Е. А. Доля, М. І. Капінус, Л. Р. Карнеєва, Л. Д. Кокорев, Т. Х. Кондратьєва, Н. П. Кузнецов, А. Р. Ларін, П. А. Лупинська, В. А. Пономаренков, В. І. Федоров, С. А. Шейфер та інші дослідники. Разом із тим праці цих вчених містять багато суперечливих моментів, а подекуди — діаметрально протилежні за змістом ідеї. Як наслідок — в українській науці кримінального процесу досі відсутній єдиний погляд на проблему врегулювання процесуальної форми подання доказів. У зв'язку з цим питання, пов'язані з належним процесуальним оформленням ходу і результатів подання предметів і документів у кримінальному судочинстві, залишаються досить актуальними.

Метою цієї статті є здійснення аналізу дискусійних питань, пов'язаних із процедурою, процесуальним оформленням подання доказів у кримінальному судочинстві України, та на його основі формулювання власної моделі процесуальної форми подання

доказів, а також рекомендованих змін та доповнень до чинного КПК України у цій частині.

Як відомо, однією з основних умов забезпечення законності досудового розслідування та судового розгляду кримінальної справи є неухильне дотримання порядку здійснення тих чи інших процесуальних дій. Як уже наголошувалося, кримінально-процесуальний закон (ч. 2 ст. 66 КПК України) передбачає можливість подання доказів учасниками процесу, юридичними особами і громадянами, але не визначає процедуру реалізації вказаного права, що слід визнати прогалиною в законі.

У зв'язку з тим, що законодавець прямо не визначає порядок подання предметів і документів учасниками кримінального судочинства, назріла нагальна необхідність у чіткій процесуальній регламентації даного способу одержання доказової інформації. Саме її відсутність нерідко призводить до того, що в діяльності слідчих, дізнавачів, прокурорів подання доказів процесуально закріплюється по-різному.

Як правильно зазначає С. А. Шейфер, практика породила безліч різних форм, що часто не забезпечують законні інтереси осіб, які подають доказові матеріали та індивідуалізацію останніх. Так, нерідко подання предметів і документів оформляється виймкою, “вилученням”, “добровільною видачею”, оглядом тощо. Не менш часто подання об'єкту взагалі не документується і про те, що він був вручений слідчому (суду) обвинуваченим, потерпілим можна лише здогадуватися, ознайомившись з показаннями цих осіб [6, с. 52].

Говорячи про порядок подання доказів та їх закріплення, слід погодитися з позицією Г. І. Алейнікова, який наголошує на тому, що подання доказів складається з наступних елементів: надання слідчому зацікавленими особами певного об'єкту; заявлення клопотання про приєднання цього об'єкту до справи; розгляд слідчим клопотання і поданого об'єкту; фіксація цієї дії в протоколі і винесення ним рішення у вигляді постанови про приєднання поданого предмета чи документа до справи або про відмову у приєднанні [1, с. 30].

Процесуальна форма подання доказів учасниками процесу повинна визначатися, враховуючи характер матеріалів, які подаються, та правову природу цієї дії. Зважаючи на це, С. А. Шейфером було сформульовано ряд рис процедури подання доказів, які видаються нам логічними і обґрунтованими:

- 1) вона повинна бути сконструйована так, щоб відобразити ініціативу учасника процесу, направлену на поповнення комплексу доказів матеріалами, які відповідають його законним інтересам;
- 2) вона повинна забезпечити відзеркалення індивідуальних ознак об'єкту, що подається;
- 3) вона повинна враховувати, що визнання поданого об'єкту доказом — це прерогатива слідчого (суду) [6, с. 52–53].

Проаналізуємо запропоновані риси процедури подання доказів більш детально. Аналіз чинного кримінально-процесуального законодавства України показує, що одержати докази від учасників процесу, підприємств, установ, організацій, посадових осіб, окремих громадян особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд можуть двома шляхами:

- 1) примусово (шляхом їх витребування);
- 2) внаслідок добровільного їх подання.

Враховуючи те, що ці дві процесуальні дії мають різну правову природу, неприпустимо оформляти подання доказів їх витребуванням за ініціативою слідчого, прокурора або суду. Аналогічно неприпустимим є витребування доказового матеріалу слідчим, прокурором, судом з подальшим оформленням отриманих предметів чи документів так званою “добровільною видачею”.

Щоб унеможливити подібні негативні явища, процесуальна форма подання доказів повинна обов'язково включати фіксацію клопотання про приєднання до справи предмету або документа, що подається слідчому чи суду учасником кримінального процесу. При цьому особа, яка подає доказ, повинна вказати, для встановлення якої обставини, що входить до предмету доказування, подається предмет або документ.

Для того, щоб уникнути можливих нарікань про підміну поданого об'єкту або скарг на необґрунтовану відмову у його приєднанні до справи, процесуальна форма подання доказів повинна передбачати фіксацію індивідуальних ознак об'єкту, що подається. Найкращою формою для цього на стадії досудового розслідування, на нашу думку, може слугувати протокол, який покликаний відобразити послідовність та результат цієї процесуальної дії. На стадії судового розгляду справи подання доказів повинно відобразитися у протоколі судового засідання.

Про необхідність складання протоколу у разі подання доказів у порядку ч. 2 ст. 66 КПК України наголошують більшість вчених-процесуалістів. Проте щодо назви та змісту цього протоколу в науці кримінального процесу наявні різноманітні позиції.

Так, А. М. Ларін вважає, що доставлення до слідчого об'єкта особою, що ним володіє, оформляється протоколом прийняття предмета або документа [2, с. 67]. На його думку, способом збирання доказів є не їх подання, а саме прийняття, тобто активні дії слідчого або суду, направлені на поповнення доказового матеріалу. Поділяючи позицію автора про те, що способом збирання доказів буде не їх безпосереднє подання учасниками процесу чи іншими особами, а отримання органом дізнання, слідчим, прокурором, судом доказів у вигляді рішення про приєднання поданих предметів чи документів до матеріалів справи, не погоджуємося з запропонованою назвою протоколу.

Із цього приводу слушною є думка С. А. Шейфера про те, що дії особи, яка доставила предмет або документ, і правовідносини, що виникають у зв'язку з цим, неминуче залишаться в тіні, якщо протокол буде названий протоколом прийняття доказів [8, с. 18]. Дійсно, якщо даний документ назвати протоколом прийняття доказів, то він не буде відображати ініціативу учасника процесу чи іншої особи, направлену на поповнення доказової бази кримінальної справи. Крім того, рішення про приєднання чи відмову у приєднанні до справи певних предметів чи документів під час досудового розслідування приймає слідчий. А тому складання протоколу прийняття доказів у разі постановлення рішення про відмову у їх приєднанні до справи є абсурдним.

С. А. Шейфер вказує на те, що найкращим чином процедура подання матеріалів, які надалі будуть визнані доказами, може бути оформлена на досудовому розслідуванні протоколом подання доказів [7, с. 62]. Разом з тим, подання учасниками процесу, громадянами, підприємствами, установами, організаціями предметів і документів, що мають, на їх думку, відношення до справи, ще не означає появи у справі доказу: особа, яка провадить дізнання, слідчий, суддя можуть визнати ці об'єкти доказами лише переконавшись у їх належності до справи. Визнати поданий об'єкт доказом, ввести його у справу, тобто включити в систему уже зібраних доказів — це виняткова прерогатива органу розслідування, прокурора і суду. Прийняття рішення про приєднання предмету і документа до справи по суті є актом закріплення доказу, що завершує момент збирання (формування) доказу. Поки таке рішення не прийняте — доказу ще не існує, його ще "не зібрано", не сформовано [6, с. 42–43].

Отже, не виключений і такий варіант, що ознайомившись з поданим об'єктом, особа, яка провадить дізнання, слідчий, суддя визначать, що він не має відношення до справи, і повернуть його власнику. У цьому випадку іменування процесуального документа протоколом подання доказів не відповідатиме його змісту, оскільки поданий об'єкт не набуде властивостей доказу. Тому слід погодитися з висловленою у науковій літературі думкою, що у подібних ситуаціях доцільно складати протокол подання предметів (документів) [5, с. 120], які у подальшому можуть стати доказами.

На думку З. В. Макарової, процесуальною формою подання доказів як самостійного способу збирання доказів є:

1) при поданні предметів — усне (занесене в протокол процесуальної дії, в ході якої його заявлено) або письмове (приєднане до кримінальної справи) відповідне клопотання осіб, що мають на це право згідно з КПК, або протокол подання предмета особами, що не є учасниками процесу, або учасниками процесу, які не наділені правом заявляти клопотання; протокол огляду предмета, в якому фіксуються ознаки речового доказу; постанова слідчого про приєднання до справи поданого предмета як речового

доказу;

2) при поданні документа — усне чи письмове клопотання або протокол подання конкретного документа [4, с. 87].

Таким чином, необхідність складання протоколу подання доказів автор ставить у залежність від того, яким суб'єктом ці докази були подані: якщо це особи, які не є учасниками процесу або вони не наділені правом заявляти клопотання, то такий протокол складати необхідно; якщо ж це учасники процесу, які наділені правом заявляти клопотання, то достатньо їх усного або письмового клопотання і постанови слідчого про приєднання поданого доказу до справи в якості речового доказу або документа.

З такою позицією З. В. Макарової погодитися важко, оскільки подання будь-якого предмета чи документа, незалежно від якого суб'єкта цей об'єкт надійшов (учасника процесу або будь-якого стороннього громадянина чи юридичної особи), вимагає закріплення його індивідуальних ознак, що найкраще зробити у протоколі подання предметів (документів).

Проблемним питанням є нормативна неврегульованість змісту протоколу подання предметів (документів), що потягло за собою різні рекомендації вчених-процесуалістів з цього приводу. На нашу думку, у протоколі подання предметів (документів), окрім відомостей загальних для будь-якого протоколу слідчої дії, повинні бути зафіксовані факт добровільної передачі предметів і документів, відомості, повідомлені відповідним суб'єктом, які важливі для оцінки поданих об'єктів як доказів (у тому числі відомості про походження об'єктів, обставини їх виявлення), зміст заявленого клопотання про приєднання поданих об'єктів до кримінальної справи, а також зміст поданого документа або результати огляду поданого предмета, їх індивідуальні ознаки.

Що стосується подання доказів особами, які не є учасниками процесу (громадянами, підприємствами, установами, організаціями), то потреби у заявленні ними клопотання про приєднання поданого об'єкту до справи немає. Більше того, чинний кримінально-процесуальний закон таких суб'єктів не наділяє правом заявляти клопотання. Приймаючи об'єкт, слідчий, особа, яка провадить дізнання, прокурор, суд оцінюють його на предмет належності до справи і при встановленні цього зобов'язані прийняти та приєднати поданий предмет або документ до кримінальної справи.

Слідчий, приймаючи подані предмети і документи, повинен здійснити огляд цих об'єктів з метою їх оцінки. При цьому виникає питання, яким чином процесуально оформити таку дію: шляхом складання окремого протоколу огляду чи шляхом внесення результатів огляду до протоколу подання предметів (документів). З. В. Макарова, наприклад, пропонує складати протокол огляду предмета, в якому мають фіксуватися ознаки речового доказу [4, с. 87].

На думку В. А. Пономаренкова, огляд поданих предметів і документів не є самостійною процесуальною дією, оскільки слідчий лише переконується у наявності вже виявлених ознак, а не оглядає об'єкти з метою виявлення слідів злочину та інших ознак, що мають значення для справи [5, с. 123]. Погоджуючись з такою позицією автора, зазначимо, що результати огляду поданого предмета та зміст поданого документа мають відобразитися саме у протоколі подання предметів (документів), а не в окремому протоколі огляду.

Спірним в науці кримінального процесу є питання про необхідність присутності понятих при поданні доказів. Неврегульованість цього питання породила дискусії з цього приводу. Так, одні науковці вважають, що присутність понятих не обов'язкова, оскільки на відміну від слідчих дій, при потребі проведення яких слідчий має можливість наперед потурбуватися про присутність понятих, при поданні доказів важко передбачити, хто, коли і які об'єкти пред'явить слідчому. На думку інших процесуалістів, приймати та оглядати подані предмети і документи необхідно у присутності понятих [3, с. 32].

За дослідженнями вчених 68 % співробітників оперативних підрозділів органів внутрішніх справ і слідчих вважають, що присутність понятих при прийнятті поданих предметів і документів є обов'язковою. Аналогічної думки дотримуються 75 % опитаних суддів і 63 % прокурорських працівників [5, с. 124].

На нашу думку, необхідність присутності понятих пояснюється прагненням в процесі проведення огляду поданого предмета (документа) засвідчити факт наявності слідів на цьому об'єкті, які надалі можуть зникнути і безповоротно втратити своє доказове значення. Крім того, присутність понятих при поданні доказів є важливою, оскільки вони у подальшому можуть бути допитані в судовому засіданні, якщо виникають сумніви у точності викладу в протоколі відомостей або у законності проведення цієї процесуальної дії, і їх показання будуть джерелом доказів. Окрім присутності понятих при поданні доказів істотною гарантією законності і прав громадян може бути також вручення особі, що подала предмет або документ, копії протоколу подання предметів (документів) або витягу із протоколу судового засідання, якщо вони були подані на стадії судового розгляду справи.

Перевіривши поданий об'єкт на предмет належності його до справи, слідчий, особа, яка провадить дізнання, прокурор, суддя повинні винести мотивовану постанову, а суд — ухвалу про приєднання предмета або документа до справи або про відмову у приєднанні і повернення об'єкту за належністю. Якщо у поданому об'єкті будуть виявленні ознаки речового доказу, то має бути винесена постанова (ухвала) про приєднання предмета до справи як речового доказу (ч. 1 ст. 79 КПК України).

Разом з цим, слідчий, особа, яка провадить дізнання, прокурор, суд (суддя) не мають права відмовити учасникам процесу, а також громадянам, установам, підприємствам, організаціям у прийнятті поданих предметів чи документів, якщо вони мають значення для встановлення обставин, що відносяться до предмету доказування у кримінальній справі.

Таким чином, предмети і документи, подані особі, у провадженні якої перебуває кримінальна справа, на стадії досудового розслідування набувають статусу доказів тільки після їх належного процесуального оформлення — складання протоколу подання предметів (документів) та винесення постанови про приєднання предмета або документа до справи. На стадії судового розгляду дії, пов'язані з поданням предметів і документів повинні відображатися у протоколі судового засідання та ухвалі суду (постанові судді) по суті заявленого клопотання.

Проведене дослідження дає можливість дійти висновку про необхідність правової регламентації процедури подання учасниками судочинства та іншими особами предметів і документів, які можуть бути доказами у кримінальній справі. У зв'язку з цим, на підставі викладеного пропонуємо доповнити КПК України ст. 66¹ під назвою "Подання предметів і документів" наступного змісту:

"Підозрюваний, обвинувачений, підсудний, їх захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники, державний обвинувач, а також будь-які громадяни, службові особи підприємств, установ, організацій мають право подавати слідчому, особі, яка провадить дізнання, прокурору або суду предмети і документи, які можуть мати значення для справи.

Слідчий, особа, яка провадить дізнання, прокурор, суд зобов'язані оглянути поданий предмет чи документ і прийняти його, якщо встановлять, що він має значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі.

Подання предметів чи документів здійснюється у присутності не менше, як двох понятих. Про подання предметів і документів слідчий, особа, яка провадить дізнання, прокурор складають протокол, а суд здійснює відповідний запис у протоколі судового засідання відповідно до правил, передбачених цим Кодексом. У протоколі зазначаються відомості про особу, що подала предмет чи документ; факт добровільної передачі предмета чи документа; відомості, повідомлені особою, що подала предмет чи документ (у тому числі відомості про походження поданого предмета чи документа, обставини їх виявлення); зміст заявленого клопотання про приєднання поданого предмета чи документа до справи; зміст поданого документа або результати огляду поданого предмета, їх індивідуальні ознаки.

Особі, що подала предмет чи документ, слідчий, особа, яка провадить дізнання, прокурор вручають копію протоколу подання предметів (документів), а головуєчий в

судовому засіданні — витяг із протоколу судового засідання.

Якщо поданий предмет чи документ має значення для справи, слідчий, особа, яка провадить дізнання, прокурор, суддя виносять мотивовану постанову, а суд — ухвалу про приєднання предмета чи документа до справи. У випадку подання предмета чи документа, що не має значення для справи, слідчий, особа, яка провадить дізнання, прокурор, суддя виносять мотивовану постанову, а суд — ухвалу про відмову у приєднанні предмета чи документа до справи і повертають його особі, яка його подала”.

У зв’язку з цим назву ст. 66 КПК України слід було б змінити на “Збирання доказів”, а частину другу цієї статті виключити.

Завершуючи, зазначимо, що подальші дослідження законодавчого регулювання подання доказів у кримінальних справах є досить перспективними, оскільки мають важливе значення як для вітчизняної науки кримінального процесу, так і для практичної діяльності.

Список використаних джерел

1. *Алейников, Г. И.* Теоретические и практические вопросы деятельности защитника по собиранию доказательств в стадии досудебного следствия по законодательству Украины и России [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Алейников Григорий Иванович. — М., 2004. — 220 с.
2. *Ларин, А. М.* Истребование и представление предметов и документов в стадии расследования [Текст] / А. М. Ларин // Актуальные проблемы совершенствования производства следственных действий. — Ташкент, 1982. — С. 62–67.
3. *Ларин, А. М.* Представление предметов и документов при расследовании [Текст] / А. М. Ларин // Социалистическая законность. — 1981. — № 3. — С. 31–32.
4. *Макарова, З. В.* Процессуальная форма представления доказательств по уголовным делам [Текст] / З. В. Макарова // Правоведение. — 1998. — № 1. — С. 84–87.
5. *Пономаренков, В. А.* Проблемы представления и использования доказательств в уголовном процессе [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Пономаренков Виталий Анатольевич. — Саратов, 1998. — 186 с.
6. *Шейфер, С. А.* Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования [Текст] / С. А. Шейфер. — Тольятти : Волжский университет им. В. Н. Татищева, 1997. — 92 с.
7. *Шейфер, С. А.* Использование непроцессуальных познавательных мероприятий в доказывании по уголовному делу [Текст] / С. А. Шейфер // Государство и право. — 1997. — № 9. — С. 57–63.
8. *Шейфер, С. А.* Пути развития процессуальной формы получения доказательственных материалов на досудебных стадиях процесса [Текст] / С. А. Шейфер // Уголовно-процессуальные проблемы предварительного следствия и пути его совершенствования : [сб. науч. тр.]. — Волгоград, 1985. — С. 14–22.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 8 від 2 квітня 2010 року)*

Надійшла до редакції 20.04.2010

